

1. BÖLÜM / CHAPTER 1

MEVLEVİ SEMA TÖRENLERİNİN KORUNMASI SÜRECİNDE BİR RİSK FAKTÖRÜ OLARAK “BAĞLAMINDAN KOPARMA”*

“DECONTEXTUALIZATION” AS A RISK FACTOR IN THE PROCESS OF SAFEGUARDING MAWLAWI SEMA CEREMONIES

Seda AKSÜT¹

¹Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: seda.aksut@istanbul.edu.tr

DOI: 10.26650/B/AA14AA25.2022.009.01

ÖZ

Kültürel mirasların UNESCO mirası statüsü kazanması, mirasların korunma süreci bakımından önemli ve anlamlı bir adımdır. Ancak bu statü, bazı durumlarda mirasın korunma sürecine zarar veren bir etken olabilmektedir. Çünkü UNESCO kaydı, kültürel mirasların hem dünyadaki hem de ait olduğu ülkedeki görünürlüğünü artırmakta, buna bağlı olarak da mirasa dönük ilgiyi ve talebi çoğaltmaktadır. Somut olmayan kültürel mirasın dinamik ve değişken bir doğası olsa da kimi durumlarda kültürel unsurların mirasa dönüşme süreci, unsurların kendi içsel ve özel karakterini zedeleyebilmektedir. Bahsi geçen durumlar, kültürel mirasın korunmasında ve yaşatılmasında mirasın otantikliğini tehdit eden risk faktörlerini oluşturmaktadır, bu risk faktörlerinin her biri zincirleme olarak birbirini tetikleyebilmektedir. Mevlevi sema töreni, 2008’de UNESCO’nun *İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi*’ne kaydedilerek dünya mirası statüsü elde etmiştir. UNESCO tarafından kaydedilmiş bir kültürel miras olarak hem kendi kültürel mekânı olan Mevlevihanelerde hem de bu mekânlar dışında icra edilmektedir. Somut olmayan kültürel miras unsuru olarak asli kültürel bir değere sahip olsa da UNESCO dünya mirası statüsüne erişmesi sonrasında özellikle turistlerin artan ilgisiyle ve talebiyle “biletleli sema performansları”nın çoğalması, Mevlevi sema törenlerinin ekonomik değeriyle de ön plana çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum, Mevlevi sema törenlerinin temsilinde kendi kültürel bağlamının dışında icraların görülmesine sebebiyet vermektedir. Bu çalışmada, somut olmayan kültürel mirasların korunması sürecindeki risk faktörlerinden kısaca bahsedilmiş; bu risk faktörlerinden “bağlamından koparma” Mevlevi sema törenleri özelinde ele alınarak verilen örneklerin analiz edilmesi suretiyle incelenmiştir.

* Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı’nda Prof. Dr. Abdulkadir Emeksiz danışmanlığında Seda Aksüt tarafından hazırlanıp sunulan “İstanbul’daki Mevlevi Sema Törenlerinin Kültür Ekonomisi Bağlamında Değerlendirilmesi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Somut olmayan kültürel miras, Dünya mirası statüsü, Türk kültürü, Mevlevi sema töreni, Bağlamından koparma

ABSTRACT

The acquisition of UNESCO cultural heritage status is an important and meaningful step in the process of heritage safeguarding. However, this status might be a factor that damages the safeguarding process of the heritage in some cases. One reason for this could be that the UNESCO inscription increases the visibility of a cultural heritage both in the world and in the country to which it belongs and accordingly enhances the interest and demand for the heritage. Although intangible cultural heritage has a dynamic and changeable nature, the process of transforming cultural elements into heritage can damage the internal and special character of these elements in some cases. The aforementioned cases create risk factors that threaten the authenticity of the heritage in the safeguarding and sustainability of cultural heritage and these risk factors can trigger each other in a chain. The Mawlawi sema ceremony was included in the UNESCO *Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity* in 2008 and attained the status of world heritage. As an element of cultural heritage with UNESCO inscription, it is performed both in the *mawlawihanes*, which are its own cultural places, and outside these places. Although it has an essential cultural value as an example of intangible cultural heritage, especially with the growing interest and demand of tourists after it reached UNESCO's world heritage status, the increase of “whirling performances with tickets” has brought the Mawlawi sema ceremony to the fore with its economic value. This situation has led to the Mawlawi sema ceremony being performed outside of its own cultural context. This study touches upon the process through which the Mawlawi sema ceremony has become an intangible cultural heritage. It also briefly mentions the risk factors in the process of safeguarding the intangible cultural heritage and examines “decontextualization” from these risk factors by analyzing examples specific to Mawlawi sema ceremonies.

Keywords: Intangible cultural heritage, World heritage status, Turkish culture, Mawlawi sema ceremony, Decontextualization

Extended Abstract

The acquisition of UNESCO cultural heritage status is an important and meaningful step in the process of heritage safeguarding. However, this status might be a factor that damages the safeguarding process of the heritage in some cases. One reason for this could be that the UNESCO inscription increases the visibility of a cultural heritage both in the world and in the country to which it belongs and accordingly enhances the interest and demand for the heritage. Although intangible cultural heritage has a dynamic and changable nature, the process of transforming cultural elements into heritage can damage the internal and special character of these elements in some cases. The aforementioned cases create risk factors that threaten the authenticity of the heritage in the safeguarding and sustainability of cultural heritage and these risk factors can trigger each other in a chain.

The Mawlawi sema ceremony was registered on the UNESCO *Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity* in 2008 and thus introduced to the whole world. As an element of cultural heritage with UNESCO inscription, it is performed both in the

mawlawihanes, which are its own cultural places, and outside these places. Although it has an essential cultural value as an example of intangible cultural heritage, especially with the growing interest and demand of tourists after it attained UNESCO's world heritage status, the increase of "whirling performances with tickets" has brought the Mawlawi sema ceremony to the fore with its economic value. This situation has led to the Mawlawi sema ceremony being performed outside of its own cultural context. This study touches upon the process through which the Mawlawi sema ceremony has become an intangible cultural heritage. It also briefly mentions the risk factors in the process of safeguarding the intangible cultural heritage and examines "decontextualization" from these risk factors by analyzing examples specific to Mawlawi sema ceremonies.

In this study examples showing the decontextualization of Mawlawi sema ceremonies were evaluated within the framework of five criteria. These criteria include the place of performance, the time of performance, the purpose/function of the performance, the nature of the performance (duration of performance, performance clothes, performance integrity, audience, music and so on) and the performers (whirling dervishes and the board of mutrip). In this context, three different examples of performances were examined. The examples reflect cases in which Mawlawi sema ceremonies are not performed within the norms and standards that they should have as intangible cultural heritage and also applied by the official ensembles affiliated with the Ministry of Culture and Tourism. These examples include the performance of a whirling dervish nicknamed "Ghost Semazen" who participated in the "Yetenek Sizsiniz Türkiye" contest in 2016, the performance of a whirling dervish who whirled on Taksim Istiklal Avenue, and the three whirling dervishes performing at an event in the month of Ramadan in a housing estate in Istanbul in 2020.

In the light of these examples, it was determined that decontextualization is a significant threat to the Mawlawi sema ceremony as an intangible cultural heritage in terms of safeguarding and sustainability in accordance with its authenticity. In these examples, it can be seen that the representation of the ceremonies is simplified by shortening the duration of the performance and degrading the performances to "shows" offered for the entertainment of the audience. The fact that the performers do not have a certain level of consciousness in matters such as the clothing and music accompanying the performance, which determine the nature of it and constitute its integrity, makes the sema a tool rather than a purpose. Sema performances, which are part of an organization, become a means of serving different purposes and benefiting the audience or performers. In these examples, Mawlawi sema ceremonies are reformulated, reproduced in different entertainment venues by removing their authenticity,

losing their meaning and originality and decontextualized. In addition, the examples in the contest program and on Istiklal Avenue show the significance of cultural participation of the audience in sema performances. This is because the audience’s lack of awareness of the meaning, purpose and value of sema as a cultural heritage negatively affects the context of the performances and reflects the problem of unconscious/unprepared cultural participation.

Although the Mawlawi sema ceremony certainly has an element of the spectacular, it is necessary to ensure that it is performed in keeping with its cultural heritage and as a religious ritual, with its historical and cultural background, music, instruments, and its spiritual, cultural, historical and aesthetic value as a whole. Thus it is important to encourage the public to show sensitivity in this matter by explaining the inner and symbolic meaning of the Mawlawi sema ceremony by means of various media in order to create a cultural heritage awareness. It is also necessary to ensure the use of common, appropriate and standard terminology in describing the events and to organize various meetings with the participation of officials to ensure the coordination of public institutions, private sector and non-governmental organizations in the implementation of decisions. Other recommendations are that academic studies on the subject be carried out and that a law with penal sanctions in the face of threats be enacted. All this is necessary to encourage and reward the right examples, to protect and support the carriers of the heritage so that they can be evaluated as measures to ensure its safeguarding.

Giriş

UNESCO, II. Dünya Savaşı'ndan güncele uzanan süreçte gerek taşınmaz gerekse taşınabilir somut mirasları, doğal mirasları ve somut olmayan mirasları kapsayan dünya mirası koruma çalışmalarını yürütmüş ve desteklemiştir. (Kirshenblatt-Gimblett, 2004, p. 52) Somut olmayan kültürel miras terimi, somut miras çalışmalarının sonucunda UNESCO tarafından yürütülen kültür varlıklarını koruma amaçlı programlar esnasında ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Çeşitli programların, projelerin, uzun görüşmelerin ve tartışmaların sonunda 17 Ekim 2003 tarihinde birçok ülkenin de taraf olduğu *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi* imzalanarak yürürlüğe girmiştir. (Oğuz, 2009, ss. 53-55.) Türkiye de 19.01.2006 tarihinde yürürlüğe giren ve numarası 5448 olan *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun* ile sözleşme sürecine girerek 27.03.2006 tarihinde sözleşmeye taraf olmuştur. (Resmî Gazete, 2006.)

Sözleşmenin amacı, “somut olmayan kültürel mirası korumak, ilgili toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek, somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı artırmak ve karşılıklı değerbilirliği sağlamak, uluslararası işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamak”tır. Sözleşme metninde somut olmayan kültürel miras şu şekilde tanımlanmıştır: “Toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar” (Oğuz, 2009, s. 167.).

Sözleşmeye göre somut olmayan kültürel mirasın kapsamını aşağıdaki alanlar oluşturmaktadır:

- “a) Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar (Mitler, efsaneler, destanlar, masallar, halk hikâyeleri, fıkralar, deyimler, atasözleri, vb.)
 - b) Gösteri sanatları (Halk müziği, halk oyunları, halk tiyatrosu)
 - c) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler (geçiş törenleri, halk hukuku, halk sporları)
 - d) Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (mitik, şamanik, kozmogonik, eskatolojik halk inanışları, dünya ve evrenin yaratılışı ile ilgili bilgi ve inançlar, kıyamet, halk hekimliği, halk takvimi ve meteorolojisi, vb.)
 - e) El sanatları geleneği (geleneksel meslekler, giyim-kuşam ve süslenme)”
- (Oğuz, 2009, ss. 167-168.)

Sözleşmeye taraf olan her devlet, kendisine ait somut olmayan kültürel mirasların tespiti için kendi ulusal envanterini hazırlar. Türkiye özelinde iki tür ulusal envanter vardır. Bunlar “Yaşayan İnsan Hazinesi Ulusal Envanteri” ile “Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri”dir. (Kılıç vd., 2017, s. 11.) Somut olmayan kültürel miraslar, ilgili envanterin içeriğindeki ölçütler doğrultusunda seçilmektedir. Teklif edilen unsurlara dair aday dosyaları hazırlanıp söz konusu unsurların ait olduğu ülkedeki yetkili devlet kurumuna sunulmakta, ardından da bu kurumun UNESCO’ya başvurmasıyla UNESCO tarafından onaylanarak seçilen miraslar dünya mirası statüsü almaktadır. Ancak bu statünün ilgili miras açısından avantajları olduğu kadar dezavantajları da olabilmektedir.

UNESCO’nun *İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi*’ne 2008’de Türkiye adına kaydedilen Mevlevi sema törenleri, böylelikle dünya mirası statüsü kazanmıştır. Bu statü, sema törenlerinin koruma altına alınarak geleceğe aktarılması açısından son derece önemli bir gelişmedir. Ancak bu UNESCO kaydı sonrasında gerek yurt içinde gerekse yurt dışında Mevlevi sema törenlerine olan ilgi ve talep artmış; “biletli sema performansları”nın çoğalması, Mevlevi sema törenlerinin ekonomik değeriyle de ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu durumun sonuçlarından biri, Mevlevi sema törenlerinin temsilinde kendi kültürel bağlamından koparılmış icraların görülmesidir. Bu çalışmada, somut olmayan kültürel mirasların korunması sürecindeki risk faktörlerinden “bağlamından koparma” Mevlevi sema törenleri özelinde verilen örneklerin analiz edilmesi suretiyle ele alınmıştır.

1. Mevlevi Sema Törenlerinin Somut Olmayan Kültürel Miras Olma Süreci

Mevlevi sema törenlerinin somut olmayan kültürel miras unsuru olarak kabul edilmesi sürecinde özellikle Uluslararası Mevlana Vakfı’nın çalışmaları etkili olmuş, törenlerin UNESCO tarafından koruma altına alınması hususunda ilk somut adım da vakıf tarafından atılmıştır. Bu kapsamda vakıf, UNESCO’nun *İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Kültürel Mirasları Başyapıtları* ilanı için bu konuda ehil ve geleneğe mensup olan icracılar ile konuya dair çalışma yapmış olan akademisyenlerle birlikte “Geleneksel Mevlevi Sema Âyininin Korunması ve Yaşatılması” projesi çerçevesinde “Mevlevi Sema Âyini Adaylık Dosyası”nı¹ hazırlamıştır. Bu proje, vakıf tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığına, oradan kabul alındıktan sonra da UNESCO’ya gönderilmiştir. Mevlevi sema törenleri, projenin UNESCO tarafından kabulü sonrasında *İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Başyapıtları Listesi*’ne kaydedilmiştir. (Çelebi Bayru, 2019, s. 111-112.)

1 Uluslararası Mevlana Vakfı’nın projesinin ana dokümanları ve detaylandırılmış diğer teknik bilgiler, *Yüzyıllar Boyu Mevlana ve Mevlevilik* adıyla Türkçe ve İngilizce olarak kitap hâlinde basılmıştır. Bkz. (Çelebi Bayru ve Sağbaş, 2004.)

2003 sözleşmesine giden sürecin aşamalarından birini oluşturan *İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Başyapıtları İlanı* (İSSOMBİ) programı, UNESCO'nun 1997'de gerçekleştirilen 29. Genel Konferansında alınan karar doğrultusunda Yürütme Kurulu tarafından açıklanmıştır. UNESCO'nun 1998'deki 155. toplantısında, 2003 sözleşmesinin yürürlüğe girdiği ve İSSOMBİ programının sona erdiği 20 Nisan 2006 tarihine kadar ilan edilmiş başyapıtlar, 2008'de İstanbul'da gerçekleştirilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Hükümetlerarası Komitesi'nin 3. Olağan Toplantısında, sözleşmenin 16. maddesi uyarınca tanımlanan *İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi*'ne aktarılmıştır. (Oğuz, 2008, ss. 5-6.) İlki 2001'de, diğer ikisi 2003'te ve 2005'te yapılan başyapıt ilanında toplam 90 başyapıt ulaşılmıştır. Bahsi geçen 90 başyapıt arasında Türkiye'den 2003'te başyapıt olarak kaydedilen "Meddahlık" ve 2005'te başyapıt olarak kaydedilen "Mevlevi Sema Töreni" bulunmaktadır. Ayrıca bahsi geçen UNESCO yayınında Türkiye'de laikleştirme politikası nedeniyle Mevlevihanelerin 1925 yılında kapatıldığı, ancak Türk hükümetinin 1950'lerde sema icralarına izin verdiği ve 1990'larda kısıtlamaların daha da hafifletildiği belirtilmektedir. "Birçok sema ayininin geleneksel ortamında icra edilmediği, ayrıca turist izleyicilere yönelik yapıldığı ve ticari gereksinimleri karşılamak için kısaltıldığı ve basitleştirildiği" şeklindeki ifadelerle Mevlevi sema törenlerinin neden koruma altına alınması gerektiği gerekçelendirilmektedir. (Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity - Proclamations 2001, 2003 and 2005, 2006, p. 90.) Ayrıca bu kitabın kapağında bir semazene yer verilmesi, dünya çapındaki 90 başyapıt arasında semaya verilen uluslararası önemi ve değeri göstermektedir.

Mevlevi sema törenlerinin kültürel bir miras olarak değerlendirilmesi sürecindeki en önemli kilometre taşlarından biri olarak "Hz. Mevlana 800 Yaşında" projesi de zikredilebilir. Uluslararası Mevlana Vakfı projeyi hazırlayarak Kültür ve Turizm Bakanlığına başvuruda bulunmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığı da UNESCO'ya başvurunca UNESCO, 2007 yılını "Mevlana Celâleddîn-i Rûmî Yılı" ilan etmiş ve Mevlana bütün dünyada anılarak pek çok etkinlik gerçekleştirilmiştir. (Çelebi Bayru, 2018, s. 112.) Nihayetinde Mevlevi sema törenleri, 2008'de UNESCO'nun *İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi*'ne Türkiye adına kaydedilerek dünya mirası statüsüne ulaşmıştır (Kılıç vd., 2017, s. 26.).

Mevlevi sema törenlerinin 2005 yılında UNESCO İSSOMBİ Programı çerçevesinde dünya çapındaki 90 başyapıt içerisinde ilan edilmesi ve özellikle UNESCO'nun 2007 yılını "Mevlana Celâleddîn-i Rûmî Yılı" ilan etmesi sonrasında gerek yurt içinde gerekse yurt dışında pek çok etkinlik düzenlenmiştir. Yurt dışında tertip edilen tanıtım kapsamındaki etkinliklerde semaya da yer verilmiştir. Söz gelişi, Kültür ve Turizm Bakanlığının Türkiye'yi

yurt dışında tanıtma kapsamında düzenlediği programlardan biri olan “Fransa’da Türk Mevsimi” adlı etkinlikte, 4 Temmuz 2009 tarihinde Mercan Dede’nin açılış konserine bir semazen grubu eşlik etmiştir. (“Fransa’da Mevsimlerden Türkiye”, t.y.) 2005’te Mevlevi sema törenlerinin başyapıt listesine dâhil edilmesine rağmen yurt içinde ve yurt dışında tanıtım kapsamında düzenlenen etkinliklerdeki semaların tanıtımın bir parçasını oluşturduğu, başlı başına bir Mevlevi âyini olarak bütünlüklü bir etkinliğin yer almadığı ve semanın “gösteri” olarak ifade edildiği görülmektedir.

2007’de Mevlana Yılı kapsamında ve sonrasında Türkiye’de yapılan etkinliklerin toplumda kültürel miras bilinci oluşturmanın bir adımı olduğu, yurt dışında yapılanların ise Türkiye’nin tanıtımında önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Diğer yandan Mevlevi sema törenlerinin 2005’te dünya çapında başyapıt, 2008’de somut olmayan kültürel miras ilan edilmesi ve sonrasındaki gelişmeler, bu törenlere yönelik ilgiyi artırsa da semanın bazı özel sema grupları ya da kişiler tarafından kendi kültürel mekânı dışında, özellikle ticari amaçlarla ve özünden saptırılarak icra edilmeye başlaması, bu kültürel mirasın istismarının önünü açmıştır. Bu konuda Kültür ve Turizm Bakanlığının üç kez genelge yayınlamasına rağmen aslına uygun olmayan icralar hâlâ devam etmektedir. Bu durum, Mevlevi sema törenlerinin korunmasında birtakım risk faktörleri olduğunu göstermektedir. Dünyadaki pek çok kültürel miras, varlığını tehdit eden çeşitli risk faktörleriyle karşı karşıyadır. Bu risk faktörleri, çoğu zaman birbirini tetiklemekte ve kültürel miras unsurlarının sürdürülebilirliğine çeşitli yönlerden zarar vermektedir.

2. Kültürel Mirasların Korunması Sürecindeki Risk Faktörleri

Kültürel mirasların UNESCO mirası statüsü kazanması, mirasların korunma süreci bakımından önemli ve anlamlı bir adım olsa da kimi zaman mirasın korunma sürecine zarar verebilmektedir. Çünkü UNESCO dünya mirası statüsü alan bir kültürel miras gerek dünyada gerekse ait olduğu ülkede daha fazla ön plana çıkmakta, bu durum da mirasa yönelik ilgiyi ve talebi artırmaktadır. İtalyan gazeteci Marco D’Eramo, Türkçeye “UNESCO kıyımı” şeklinde çevirebilecek “UNESCOCIDE” başlıklı yazısında UNESCO Dünya Mirası Listesi’ni “ölüm öpücüğü” olarak değerlendirmiştir. Bir şehre UNESCO statüsü verildikten sonra o şehrin yaşamının söneceğini, geliştirdiği “urbicide” (şehrin tahribatı) terimiyle ifade etmiştir. Somut kültürel mirasların bozulmadan, sabitlenerek, büyümeden ve değiştirilmeden korunması (D’Eramo, 2014, para. 2.) fikrini yansıtan bu yaklaşım, somut olmayan kültürel miraslar için düşünüldüğünde mirası korumaya yönelik bir adım olsa da mirasın kıyımını beraberinde getirebilecek birtakım risk faktörlerinin varlığını akla getirmektedir.

Somut olmayan kültürel mirasların UNESCO statüsü elde etmesinin iki önemli etkisi olduğu söylenebilir. Birincisi, miras dünyanın herhangi bir yerinde yeniden meydana getirilebileceği için dünya mirası statüsü, mirasın küresel ölçüde dolaşımını beraberinde getirir. İkincisi, somut olmayan bir kültürel mirasın meydana getirilmesi, kaçınılmaz olarak kültürel unsurları mirasa dönüştüren bazı önemli şeyleri feda etmeyi gerektirir. Bunun sonucunda da bahsi geçen unsurlar, mirasa dönüşüm sürecinde özellikle de onların sahibi olanlar ya da uygulayıcıları açısından farklılaşır. (Skounti, 2018, ss. 137-138.) Diğer yandan “mirasın bireysel ve kolektif hafızayı ve kimliği korumadaki rolünden öte çağdaş, kişisel, sosyal ve politik koşulları meşru hâle getirmek için ekonomik, sosyal ve politik bir kaynak olarak görülmesi” (Olsen, 2003, p. 99.) mirası tehdit eden durumlara sebebiyet verebilmektedir. Yani mirasa kendi içsel değerinden öte bir ekonomik, sosyal, politik, vb. değer atfedilerek bahsi geçen değerlerin mirasın kendi öz değerinin önüne geçmesi, sürdürülebilirliği açısından tehdit oluşturabilir.

Somut olmayan kültürel mirasın dinamik ve değişken bir doğası vardır. Ancak bazen mirasa dönüşme süreci, mirasın özgün karakterine zarar verebilmektedir. Bahsi geçen durumlar, kültürel mirasın korunmasında ve yaşatılmasında mirasın otantikliğini zedeleyen tehdit unsurlarıdır. Bu tehdit unsurlarının her biri, zincirleme olarak birbirini tetikleyebilmektedir. UNESCO, somut olmayan kültürel mirası koruma hususunda birtakım risk faktörleri tespit etmiştir. Bu kapsamda Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi’nde bulunan unsurların aday dosyaları incelenmiş, bu unsurları tehdit eden 46 risk faktörü belirlenmiştir. Tüm bu riskler de sınıflandırılarak 9 kategoriye ayrılmış ve buna dair bir tablo oluşturulmuştur. Buna göre yaşayan mirasları tehdit eden risk faktörleri “zayıflamış pratik ve aktarım, yeni ürünler ve teknikler, kültürel küreselleşme, sistemlerin veya nesnelerin kaybı, ekonomik baskı, çevresel bozulma, bağlamından koparma, demografik sorunlar ve olumsuz tutumlar” şeklinde sınıflandırılmıştır. (“Threats”, UNESCO, t.y.) Bahsi geçen tablonun kültürel mirasın icrasının ve aktarımının azalması merkezinde şekillendiği ve tehdit faktörlerinin de genel olarak bu doğrultuda belirttiği görülmektedir. Ancak korunma sürecindeki riskler sadece acil koruma gerektiren miraslar için değil, diğer somut olmayan kültürel miraslar için de söz konusu olabilmektedir. Bahsi geçen risk faktörleri arasında yer alan bağlamından koparma, bu çalışmanın analiz çerçevesini oluşturmaktadır.

3. Bağlamından Koparma

UNESCO’nun kültürel mirasların korunma sürecindeki temel kaygısı, yeni biçimlerin orijinal, “saf”, otantik somut olmayan kültürel miras bağlamının bütünlüğünü ihlal etmemesidir. Bu kapsamda, 2007’de Vietnam’da yapılan UNESCO toplantısının raporunda

“bağlamından koparma” (decontextualization) sorununa değinilmiştir. Buna göre topluluklar, kültürel miraslarını turistlere sunarken miras kendi kültürel bağlamının dışına çıkabilir. Bağlamından koparılmış olan miras, toplum üyeleri nezdinde önemli olan kültürel anlamlarını kaybedebilir. Bağlamından koparma, mirasın kendi fiziksel ve/veya sosyal mekânından çıkarıldığında ortaya çıkar. (UNESCO-EIHCAP Regional Meeting - Safeguarding Intangible Heritage and Sustainable Cultural Tourism: Opportunities and Challenges – Meeting Report, 2008, pp. 93-109.) Dolayısıyla UNESCO, bağlamından koparma tehdidinin başlangıç noktasının mirasın kendi kültürel mekânı dışında icra edilmesi olarak belirler.

“Bağlamından koparılmaya tehdiyle yakından ilgili olan ve onun bir başka biçimi olarak değerlendirilebilecek bir diğer faktör, somut olmayan kültürel mirasın yorumlanmasındaki ve temsilindeki ‘basitleştirme’dir. Mirasın basitleştirilmesi süreci, mirası meydana getiren unsurların turistik amaçlar için basitleştirildiği ve çarpıtıldığı bir süreçtir.” (UNESCO-EIHCAP Regional Meeting - Safeguarding Intangible Heritage and Sustainable Cultural Tourism: Opportunities and Challenges – Meeting Report, 2008, p. 102.) Somut olmayan kültürel miras, orijinal hâliyle belli bir bilgi, birikim, bilinç gerektiren sembolik bir yapıya, karmaşık bir arka plana ve uzun bir temsil süresine sahip olabilir. Ancak turistler, mirasın anlamını veya kültürel arka planını bilmeyebilirler. Bu durumda kültürel miras, turistlerin algı seviyesine uygun olması için belli unsurlara yer vermemek, temsilin süresini kısaltmak vb. uygulamalarla aslından uzaklaştırılmak suretiyle yeniden formüle edilerek başka bir şeye dönüştürülebilir. Bu durumda bahsi geçen kültürel miras basitleştirilmiş ve buna bağlı olarak bağlamından koparılmış olur.

Daha fazla turist çekmek ve gelir elde etmek için kutsal ritüeller de dâhil olmak üzere kültürel icralar, turistlerin otantik deneyimlere olan talebini karşılamak için gerçekleştirilebilmekte, hatta bazıları kendi bağlamının dışında sunulabilmektedir. İcraların içeriğinin bazen değiştirilmesi ve turistlerin beklentilerine uyacak şekilde icra sürelerinin farklılaştırılması sonucunda ziyaretçilere yanlış mesaj iletilebilmekte, buna bağlı olarak da kültürel icralar özgünlüklerini kaybedebilmektedir. Dahası bu icralar, sadece turist tüketimi için kendi icra zamanı dışında gerçekleştirilebilmektedir. (IMPACT, 2008, pp. 56-57.) Bunun sonucunda da bahsi geçen icralar, tahrif edilmiş bir miras deneyimine indirgenmektedir.

Kültürel miraslar, turistik tüketim için bağlamından koparılıp icra edildiğinde turistik hizmetler ve metalar hâline gelebilmektedirler. Burada önemli olan, bağlamından koparılan bir mirasın metalaşmasının kültürel ürünlerin ve insan ilişkilerinin anlamını değiştirmesi ve nihayetinde onları anlamsız hâle getirmesidir. Kültürel mirasların turistlere daha egzotik ve heyecan verici cazibe unsurları olarak sunulmasıyla “sahnelenmiş otantiklik” ortaya çıkmakta;

orijinalinden uzaklaştırılmış kültürel miraslar turistler için otantik görünecek şekilde ve daha fazla sahnelenmektedir. Ancak bu sahnelenmiş otantikliğin turistin otantik deneyimleri olan talebini yok ettiği de söylenmektedir. (Cohen, 1988, p. 372.) Dolayısıyla bağlamından koparma, bazı durumlarda kültürel mirasların anlamını sadece ait olduğu toplumun gözünde değil, turistlerin gözünde de yok edebilmekte; artan turist talebine bağlı icraların fazlalığı da mirasın ticarileşmesini beraberinde getirebilmektedir.

4. Mevlevi Sema Törenlerinin Korunmasında Bir Risk Unsuru Olarak Bağlamından Koparma

UNESCO'nun "Mevlevi sema töreni" olarak ifade ettiği Mevlevi ayini; belli kuralları, koreografisi, müziği olan dinî bir ritüeldir. Her ne kadar genelde "sema" olarak anılsa da aslında sema, bu ritüelin bir parçasını oluşturmaktadır. Aynı zamanda bir zikir şekli de olan bu ritüel, zikir tekniği açısından "kıyamî (ayakta), devranî (dönerek) ve hafî (sessiz) yapılan bir zikir türüdür." (Tanrıkorur, 2016, s. 119.) Mevlana zamanında bazen zamana ve mekâna bağlı olmaksızın doğaçlama olarak, bazen de çeşitli vesilelerle tertip edilen toplantılarda toplu hâlde icra edilen sema, Sultan Veled'in torunu olan Pir Adil Çelebi ve sonraları Pir Hüseyin Çelebi tarafından ayrıntılarıyla düzenlenmiş ve son şeklini almıştır. 1925'te 677 sayılı Tekke ve Zaviye Kanunu (Resmî Cerîde, 1925, s. 1) kapsamında Türkiye genelindeki tüm tekkelerin kapatılması ve tarikat ayinlerinin yasaklanmasıyla 1950'li yıllara kadar icra edilememiştir. Bu yıllardan itibaren Şeb-i Arus zamanlarında Mevlana'yı anma amaçlı düzenlenen programlarda kültürel bir bağlamda yeniden icra edilmeye başlanmıştır. 2008 yılında UNESCO dünya mirası statüsü almasının ardından yurt içinde ve yurt dışında büyük ilgi ve talep görmüş, bir cazibe unsuru hâline gelmiştir.

Ancak zamanla sema, uygun olmayan şartlarda ve mekânlarda otantik hâlinde uzaklaştırılarak icra edilmeye, bu icralar "gösteri" ve "dans" şeklinde ifade edilmeye başlamıştır. Bunun üzerine dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay, 2008'de "Mevlevilik ve Sema Törenleri Hakkında Genelge"yi yayınlamıştır. ("Mevlevilik ve Sema Törenleri Hakkında Genelge", 2008.) Genelgede muhakkak uyulması icap eden teknik kural ve ilkelerin sema icrasında bulunan bazı özel gruplar tarafından göz ardı edildiği, uygun olmayan mekân ve şartlarda, kısaltılıp veya başkalaştırılıp gerçekleştirilen icra örneklerinin var olduğu, bu tarz çarpık uygulamaların sonucunda ortaya çıkan tehditlerin gerek Bakanlık gerekse geleneği yaşatmaya çalışan çevreleri ve kamuoyunu rahatsız ettiği vurgulanarak icraların nasıl olması gerektiği dört maddeyle belirtilmiştir. Ancak genelgeye rağmen aslına uygun olmayan icralar devam etmiştir. Bu sebeple 06.06.2013 tarihinde aynı genelge 81

ilin valiliklerine üst yazıyla tekrar gönderilmiştir.² 2017 yılına gelindiğinde ise durumun değişmemesi üzerine dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Nabi Avcı, 29.05.2017 tarihinde yeni bir genelge yayınlarak üçüncü kez ilgili kurumlara uyarıda bulunmuştur. Bu genelgede de semayı icazete, ehliyete ve liyakate sahip olmayan kişilerin uygun olmayan şartlarda ve mekânlarda bir dans gösterisi tarzında icra ettiği vurgulanmış, sema icralarında dikkat edilmesi gereken hususlar yine dört maddede belirtilmiştir. (“Âyin-i Şerif Hakkında Genelge”, 2017.) Son genelgede sema için “âyin-i şerif” ifadesinin kullanıldığı ve ritüelin orijinalliğinin korunması ve yaşıatılması konusuna vurgu yapıldığı görülmektedir.

Mevlevi sema törenlerinin korunmasına yönelik tehditler hususunda Uluslararası Mevlana Vakfı, 2013 yılında Türk Patent Enstitüsü’ne yaptığı başvuruyla Mevlana ve Mevlana öğretisine ait 9 ifadeyi koruma altına aldırıştır. Bu kapsamda “Mevlevi, Mesnevihan, Şeb-i Arus, Semazen, Rumi, Semahane, Şems-i Tebrizi, Mıtrıp Heyeti, Sema Ayin-i Şerifi” ifadelerini içeren isimlerle yapılan marka başvurularının reddedilmesi amaçlanmıştır. (Uluslararası Mevlana Vakfı, t.y.) Bu girişimle Mevlevilik ve sema ile ilgili unsurların ticari amaçlarla kullanılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Bağlamından koparma, Mevlevi sema törenlerinin somut olmayan kültürel miras olarak korunması hususundaki risk faktörlerinden biridir. UNESCO, bir kültürel mirasın bağlamından koparma tehdidiyle karşılaşmasının ilk ortaya çıktığı durum olarak mirasın kendi kültürel mekânı dışındaki yerlerde icra edilmesini kabul etmektedir. Kültürel mekânı Mevlevihaneler olan Mevlevi sema törenleri, günümüzde Mevlevihanelerin yanı sıra çok çeşitli mekânlarda icra edilmektedir. Semanın kısaltılmış versiyonları otel lobilerinde, halka açık tatil mekânlarında, partilerde, konserlerde, güzellik yarışmalarında görülmektedir. (Çelebi Bayru ve Sağbaş, 2008, s. 360.) Bu tarz icralarda otantik bir bağlam söz konusu değildir. Törenlerin düğün salonları, alışveriş merkezleri, restoranlar, havaalanları vb. yerlerde icra edilmesine bağlı olarak mahiyeti, asli özelliklerinin kimi zaman göz ardı edilmesi sonucu değişmektedir. Bu durum da törenlerin otantikliğine zarar vermektedir. UNESCO’nun önemini vurguladığı “kültürel mekân” sorununun yanı sıra Mevlevi sema törenlerinin bazı temsillerinde bağlam bütünlüğünün ihlal edilmesi durumu da ortaya çıkmaktadır. Bu durum, turistik amaçlı yapılan icraların yanı sıra bu çalışmada incelenecek örneklerin de dâhil olduğu, günlük hayat içerisinde halka yapılan sunumlarda da görülmektedir.

2 Bahsi geçen yazı için bkz. <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/44706,06-haziran-2013-sayili-yazi.pdf?0>, Erişim tarihi: 11.03.2021.

“Ayin-i şerif”³, “mukabele-i şerif” gibi isimlerle de anılan Mevlevî sema töreni musikisiyle, koreografisiyle bir bütündür. Törenin bölümlerini çeşitli tasavvufî anlamlara sahip olan naat, ney taksimi, peşrev, Devr-i Veleđî, dört selam ve dua oluşturmaktadır. Törenin başında, Farsça sözleri Mevlana tarafından yazılmış ve rast makamında Buhûrîzâde İtrî tarafından bestelenmiş olan, Hz. Muhammed’e övgü niteliğindeki “Na’t-ı Mevlana” adlı eser okunur. (Özcan, 2006, s. 437.) Ardından neyzenbaşı ya da onun uygun gördüğü bir neyzen, o gün hangi âyin okunacaksa o makamdan ney taksimine başlar. Çok uzun sürmeyen bu taksim bitince kudümzenbaşının kudüme birkaç zahme vurmasıyla Devr-i Kebîr usulünde bestelenmiş olan peşreve geçilir. (Gölpınarlı, 2006, s. 99.) Peşrevin ardından Devr-i Veleđî denilen ve semahane de şeyhin önde, semazenlerin onun arkasında peşrevin temposuna uygun bir tarzda yürüyerek postun önüne geldiklerinde birbirlerini selamladıkları kısım tamamlanır. Bu bölümün ardından semanın olduğu dört selam icra edilir ve neyzenbaşının veya onun işaret ettiği bir sazın son taksimi yapması sonrasında Kur’an’dan bir kısım ve dua okunmasıyla tören tamamlanır. (Özcan, 2006, s. 465.) Mevlevî âyinleri, musiki eserleri eşliğinde icra edildikleri için ritüel taraflarının yanı sıra müzikal bir içeriğe de sahiptir. Bu anlamda âyin, törenin ritüel boyutunu oluşturan semazenler ile musiki boyutunu oluşturan mutrip heyeti tarafından koordineli bir şekilde icra edilir. Semazenler ile mutrip heyetinin yanı sıra izleyiciler de töreni oluşturan bütünün bir parçası olarak düşünülebilir. Törenin kültürel mekânı olan Mevlevihanelerde mimari yapının bir parçası ve töreni seyreden ziyaretçiler için yapılmış olan “zûvvar mahfili” izleyicilerin de törenin bir boyutu olduğunun göstergesidir. Zûvvar mahfillerinin varlığı, törenlerin seyirlik tarafına da işaret etmektedir.

Tüm bunlardan hareketle tüm teferruatı ve asli özellikleri kapsamında Mevlevî sema törenlerinin icra bağlamını oluşturan beş unsurdan söz edilebilir:

1. Mekân
2. Zaman
3. Amaç/İşlev
4. Mahiyet (İcra süresi, icra kıyafetleri, icra bütünlüğü, izleyiciler, musiki, vb.)
5. İcracılar (Semazenler ve mutriban)

Tüm bu unsurlar, Mevlevî sema törenlerinin icrası sırasında bağlamından koparılıp koparılmadığının belirlenme kriterleri olarak değerlendirilebilir. Mekân, törenlerin “nerede” icra edildiğiyle ilgilidir. Zaman, törenlerin “ne zaman” icra edildiği sorusunun cevabıdır. Amaç ya da işlev, törenlerin “niçin” icra edildiğinin yanıtını verir. Mahiyet; törenlerin icra

3 “Ayin” sözcüğü metinde “dini musiki eseri ve formu” anlamında kullanıldığında “âyin”, “dini tören” anlamında kullanıldığında “ayin” şeklinde yazılmıştır.

durumuyla ilgili olup icranın süresi, icraya eşlik eden musiki, icracıların giyim kuşama, icranın bütünlüğünü sağlayan bölümler vb. gibi unsurları kapsar. Bu anlamda mahiyet, törenin “nasıl” icra edildiğiyle ilgilidir. İcracılar ise törenin ritüel tarafını oluşturan semazenler ile musiki tarafını oluşturan mutrip heyeti olup törenin “kim” tarafından icra edildiğiyle ilgilidir. Tespit edilen bu kriterlerden hareketle bağlamından koparma kapsamında değerlendirilmek üzere üç farklı icra örneği belirlenmiştir.

İlk örnek, 2016 yılında Yetenek Sizsiniz Türkiye programına katılan “Hayalet Semazen” takma adlı bir semazenin icrasıdır. (Hayalet Semazen, 2016.) Bahsi geçen yarışma programına katılan semazen, ağabeyiyle birlikte ışık efektleri de kullandıkları sahnede tek kişilik bir “semazen gösterisi” hazırlamışlardır. Semazen banttın çalınan ney eşliğinde çeşitli ışık oyunları sahne dönmektedir. İcra mekânı, Yetenek Sizsiniz Türkiye sahnesidir. İcra zamanı, yarışmanın gerçekleştiği 28 Ocak 2016 tarihidir. Semazenin icra sebebi, yarışmaya dâhil olmak ve başarı elde etmektir, dolayısıyla kişisel bir beklenti söz konusudur. Semazenin işlevi de buna bağlı olarak elde edilmek istenen başarının aracı olmasıdır. İcranın mahiyetine bakıldığında icra süresi yaklaşık 4 dakika, icra kıyafeti üzerinde elif, vav, kaf, ye gibi Arap harflerinin ve küçük bir semazen figürünün olduğu bir tennure ve sikk, banttın çalınan icraya eşlik eden musiki bir ney, izleyiciler ise yarışmayı izlemeye gelen insanlardır. İcra olarak bir semazen vardır, mutrip yoktur. Dolayısıyla bir Mevlevi sema töreninde olması gereken icra bütünlüğü de yoktur. Yani tamamen bağlamından koparılmış bir icra söz konusudur. İcra sonrası jüri üyelerinin semazenle yaptığı sohbette semazenin “sahne adının” “Hayalet Semazen” olduğu öğrenilmektedir. Semazen, ağabeyinin kendisini “gösteri amaçlı” kullandığını söylemektedir. Semayı nasıl öğrendiği sorulduğundaysa mahallesinde bir “abiden” öğrendiğini, bahsi geçen kişinin kendisine “boyunun posunun güzel” olmasından dolayı sema öğrettiğini belirtmektedir. Ayrıca abisinin de semazen olduğunu ve ailece sema organizasyonu işi yaptıklarını ifade etmektedir. İcraya dair çarpıcı bir detay da semazenin abisinin icrada giyilen tennureyi nano teknolojiyle özel olarak tasarlamış olmasıdır. Bunun gerekçesi olarak yapılan sema gösterilerinin sadeliği ve tekdüzeliği gösterilmektedir. Dolayısıyla burada sema, tasarlanan özel tennure ve sahneye yansıtılan ışık efektleriyle içerdiği kültürel anlamından azade olarak bir gösteriye indirgenmektedir. Buradaki bir diğer husus, yarışma programı televizyonda da yayınlandığı için izleyicilerin sahne ile sınırlı kalmaması, yani ekran karşısında çok daha geniş bir izleyici kitlesinin var olmasıdır. Bu durum, kültürün ekonomik bir çerçevede yorumlanmasındaki temel savlarından biri olan, kültürel üretim ve tüketimin endüstriyel bir çerçevede yer alabileceği ve buna bağlı olarak üretilen ve tüketilen mal ve hizmetlerin ekonomik sistem içerisinde üretilen diğer metalar ile aynı terimler olarak kabul

edilebileceğine dair yorum çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu yorumdan hareketle Frankfurt Okulu'ndan Max Horkheimer ve Theodor Adorno ilk 1947'de yayımlanan *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı çalışmalarında “kültür endüstrisi” terimini ortaya atmışlardır. Horkheimer ve Adorno, kültür endüstrisinin “bildik şeyleri yeni bir nitelikte birleştirdiği, tüm dallarda kitleler tarafından tüketilmeye uygun olan ve bu tüketimi büyük ölçüde belirleyen ürünlerin az çok planlı bir biçimde üretildiği; binlerce yıl boyunca birbirinden ayrılmış yüksek ve düşük kültür alanlarını (her ikisinin de zararına olacak şekilde) birleşmeye zorladığı”na yer vermişlerdir. Bu yaklaşımda kültür endüstrisinin “müşteri”lerinin “özne değil nesne oldukları” ifade edilerek bir bakıma manipüle edilmiş tüketiciler olarak; kültür endüstrisi tarzındaki düşünsel yapıların ise “meta” (Adorno, 2016, ss. 109-111.) olarak değerlendirildikleri görülmektedir. Bu kapsamda Yetenek Siziniz Türkiye programındaki semazen, bir kültürel miras olan semayı sahnede tasarlanan özel tennure ve ışık oyunlarıyla yeni bir bağlamda üretip “kültürel bir meta” olarak izleyenlerin tüketimine sunmaktadır. Bu metanın tüketicisi olan izleyiciler ise semanın kültürel değerine, önemine ve anlamına vakıf değillerse kendilerine sunulan bu metayı sahnelendiği şekilde “gösteri” olarak izlemekte ve tüketmektedirler. Ancak Mevlevi sema törenleri özelinde izleyenleri manipüle edilmiş pasif katılımcılar olarak değerlendirmek, törenlerin korunması ve sürdürülebilirliği açısından olumsuz bir yaklaşımdır. Çünkü izleyenler de törene katılım sağlayarak icra bütünlüğüne katkı sağlamaktadırlar. Dolayısıyla onları pasif tüketiciler olarak görmektense kültürel miras konusunda bilinçlendirip farkındalık oluşturmak mirasın sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilir.

İkinci örnek, Taksim’de sokakta tek başına dönen bir semazendir. (Europeasia, 2019.) İstiklal Caddesi’nde önüne bir ayakkabı kutusu koyan semazen, banttın çaldığı ney müziği eşliğinde dönmektedir. İcra mekânı İstiklal Caddesi’dir. İcra zamanı, 2019 yılı içerisinde semazenin belirttiği bir zamandır. Semazenin icra amacı, dönerken önüne koyduğu ayakkabı kutusuna bakılırsa gelir elde etmektir. Dolayısıyla bu örnekte semanın işlevi, semazene maddi gelir sağlamaktır. İcranın mahiyetine bakıldığında icranın yaklaşık 2 dakika sürdüğü, icra kıyafetinin tennure ve sikkeden oluştuğu, semaya eşlik eden musikinin banttın çalan ney olduğu, izleyicilerin ise sokaktan geçen insanlar olduğu görülmektedir. İcra tek bir semazen olup mutrip heyeti yoktur. Tüm bunlara bağlı olarak bu örnekte de icra bütünlüğü söz konusu değildir. İzleyicilerden bazıları, icranın sona ermesiyle semazeni alkışlamaktadırlar. Hatta icranın sonunda bir kadının semazenin önündeki kutuya para bıraktığı da görülmektedir. Bu durum, semanın maddi gelir kaynağına dönüşümünün bir tezahürü olarak okunabilir. Bu örnek, bağlamından koparma örneği olmasının yanı sıra Mevlevi sema törenlerinin bir kültürel miras olarak değerlendirilmesinde ve yaşatılmasında izleyicilerin de rolünü göstermektedir.

Çünkü bu örnekte bazı izleyicilerin icrayı alkışlaması, semanın kültürel anlamı, önemi konusunda yeterli bilgi ve bilinç düzeyine sahip olmadıklarını göstermesi suretiyle bilinçsiz/hazırlıksız kültürel katılım sorununa işaret etmektedir. Bu anlamda semada icra bütünlüğünün sağlanması ne kadar önem arz ediyorsa bu bütünlüğü oluşturan teferruatın ve kültürel anlamın icralar öncesinde izleyicilere aktarımı da o derece önemlidir.

Son örnek, 2020 yılının ramazan ayında bir sitenin içerisinde ramazan etkinliği kapsamında yapılan bir sema icrasıdır. (Show Ana Haber, 2020.) Bu icrada mekân, Beylikdüzü’nde bir sitede yer alan havuz başıdır. Hava tamamen karanlık olduğu için icranın iftar sonrasında yapıldığı anlaşılmaktadır. Sema öncesinde site sakinlerinden biri Kur’an okumaktadır. Semanın amacı, site yöneticisinden alınan bilgiye göre korona virüs salgını nedeniyle bir araya gelemeyen site sakinlerine ramazan etkinlikleri kapsamında bir gösteri sunmak ve bu vesileyle onları buluşturmadır. (“Beylikdüzü’nde Sitede Ramazan Etkinliği”, 2020.) Dolayısıyla semanın işlevi, bu etkinliğe renk katmaktır. İcranın ne kadar sürdüğüne dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. İcra kıyafetleri kırmızı, yeşil ve beyaz renklerdeki tennureler ve sikkedir. Beyaz tennure giyen semazenin destarlı sikkesi olduğu görülmektedir. Ayrıca semazenler, korona virüs tedbirleri kapsamında sosyal mesafe uyarınca mesafeli bir şekilde dönmekte ve maske de takmaktadır. İcraya eşlik eden müzik ilahidir. İzleyiciler site sakinleridir. İcraclar üç tane semazen olup mutrip heyeti yoktur. Burada dikkat çeken bir husus, destarlı sikke takan kişinin de sema etmesidir. Ancak Mevlevi sema törenlerinde destarlı sikkeyi sadece postnişin takar, semaya dördüncü selamda dâhil olur ve “post semar” denilen özel bir üslupla sema eder. Diğer semazenlerin de biri kırmızı, diğeri yeşil tennure ile sema etmektedir. Dolayısıyla kıyafetler açısından bağlamından kopuk bir icra söz konusudur. Ayrıca bu icra örneği, somut olmayan kültürel mirasın dinamik doğasına dair bir ipucu vermektedir. Korona virüs tedbirleri kapsamında maske takılması ve dönmenin sosyal mesafe uyarınca gerçekleşmesi, kültürel mirasın değişen sosyokültürel şartlara göre güncellenebildiğini göstermektedir. Bu kapsamda 2020 yılında Konya’da gerçekleştirilen Şeb-i Arus haftasının tanıtım filmi de önemli bir örnektir. Filmde maskeli semazene yer verilmekte, semazen maskeyi takmadan önce maskeyle “görüşmekte”, yani onu öpmektedir. Dolayısıyla korona virüs önlemlerinden dolayı maske de tören kıyafetlerinin bir parçası hâline gelmiştir. Korona virüs tedbirleri kapsamında maske takılması ve semanın sosyal mesafe uyarınca gerçekleşmesi, kültürel mirasın değişen sosyokültürel şartlara göre güncellenebildiğini göstermektedir.

Tüm bu örnekler ışığında Kültür ve Turizm Bakanlığının yayınladığı sema genelgelerinde geçen ve Mevlevi sema törenlerini somut olmayan kültürel miras unsuru olarak koruma tedbirlerini içeren maddeler tekrar değerlendirildiğinde bağlamından koparmanın törenlerin

aslına uygun bir şekilde korunması ve sürdürülebilirliği açısından önemli bir tehdit unsuru olduğu görülmektedir. Çünkü her iki genelgede de yer alan dörder madde, bu çalışmada yer verilen ve örneklerde ihlal edildiği belirtilen bağlam unsurlarını içermektedir. Genelgelerdeki birinci maddeler semanın “amaç” olduğu uygun kültürel mekânlarda ve uygun şartlarda yapılmasını; ikinci maddeler semaya mutrip heyetinin icra ettiği “Mevlevî âyinleri”nin eşlik etmesini, üçüncü maddeler semanın icra bütünlüğünün korunarak tüm teferruatıyla icra edilmesini, dördüncü maddeler ise semazenlerin ve mutrip üyelerinin teknik ve müzikal anlamda ehil ve semanın kültürel anlamına vakıf kimselerden oluşmasını, yani icracıların önemini vurgulamaktadır. Bunların yanı sıra 2008’deki genelgenin ilk maddesinde sema edilen mekânda izleyicilerin sema izlemekten başka amaçlarla bulunmaması, üçüncü maddesinde ise semanın içerdiği anlamların izleyenlere mutlaka anlatılması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bu da izleyicilerin de semanın korunması hususundaki önemli rolüne işaret etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada incelenen üç farklı icra örneği, Mevlevî sema törenlerinin somut olmayan kültürel miras olarak sahip olduğu ve Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı resmî topluluklar tarafından da uygulanan norm ve standartlar dâhilinde icra edilmediği durumları yansıtmaktadır. Bu örneklerde kültürel mirasın temsilinin icra sürelerinin kısaltılması, icraların izleyicilerin tüketimine “gösteri” olarak sunulması suretiyle basitleştirildiği görülmektedir. Ayrıca sema, icracıların ve icraları tertipleyenlerin kişisel beklentilerine hizmet eden bir unsura dönüşebilmektedir. İcranın mahiyetini belirleyen ve bütünlüğünü oluşturan giyim kuşam, icraya eşlik eden musiki gibi konularda icracıların belli bir bilinç seviyesinde olmaması, semayı amaçtan ziyade araç hâline getirmektedir. Semanın herhangi bir organizasyonun parçası olarak mı, yoksa kendisi olarak mı yapıldığı sorusu da önem arz etmektedir. Çünkü verilen örneklerde görüldüğü üzere bir organizasyonun parçası olan sema icraları farklı amaçlara hizmet eden, izleyicilere ya da icracılara yarar sağlayan bir vasıta mahiyetinde olmaktadır. Mevlevî sema törenleri, bu örneklerde yeniden formüle edilmekte, farklı tüketim alanlarında aslından uzaklaştırılarak yeniden üretilmekte, anlamını ve özgünlüğünü kaybederek bağlamından koparılmaktadır. Diğer yandan yarışma programındaki ve İstiklal Caddesi’ndeki örnekler, sema icralarında izleyicilerin kültürel katılımının önemini göstermektedir. Çünkü izleyicilerin semanın anlamına, amacına, kültürel bir miras olarak değerine dair bir bilinç seviyesinde ve farkındalıkta olmaması icraların bağlamını olumsuz etkilemekte, bilinçsiz/hazırlıksız kültürel katılım sorununu yansıtmaktadır. Dahası Mevlevî sema törenlerini ilk kez bu icralar vasıtasıyla öğrenen kişiler olabileceği düşünüldüğünde bu icraların yanlış bilgilenmeye sebep olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Mevlevi sema törenlerinin seyirlik bir yönü olsa da kültürel bir miras ve orijinalinde dinî bir ritüel olarak tarihî ve kültürel arka planıyla, müziğiyle, enstrümanlarıyla bir bütün hâlinde kendi manevi, kültürel, tarihî, estetik değeri göz önünde bulundurularak icra edilmesi, miras koruma sürecine katkı sağlayabilir. Bu kapsamda törenlerin kültürel bir miras olarak özgün hâliyle icra edilmesinin sağlanmasına dair öneriler şöyle sıralanabilir:

- Halkta bir kültürel miras bilinci ve farkındalığı oluşturmak adına çeşitli mecralarda Mevlevi sema törenlerinin içsel ve sembolik manasını anlatarak bu konuda halkı da hassasiyet göstermeye teşvik etmek.
- Törenlerin “gösteri”ye indirgenmesini engellemek adına isimlendirme konusunda ortak, uygun ve standart bir terminoloji kullanılmasını sağlamak ve buna yönelik uzmanların ve karar mercii olan kurumlardan yetkililerin katılımıyla çeşitli toplantılar düzenlemek.
- Alınan kararların uygulanmasında kamu kurumlarının, özel sektörün ve sivil toplum kuruluşlarının koordinasyonunu sağlamak.
- Konuyla ilgili akademik çalışmalar yapmak.
- Mevlevi sema törenlerinin korunması konusundaki tehditler karşısında genelgelerin yanı sıra cezai yaptırım olan bir yasa çıkarmak.
- Doğru örnekleri özendirmek ve ödüllendirmek.
- Mirasın taşıyıcılarını korumak ve desteklemek.

Tüm bunlar, Mevlevi sema törenlerinin kültürel bir miras olarak daha sağlıklı korunmasını sağlayacak önlemler olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça / References

- 677 Tekke ve Zâviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedârlıklar ile Bir Takım Ünvanların Men’ ve İlgâsına Dâir Kânûn. (1925, 13 Aralık). *Resmî Cerîde*. 243. Retrieved from <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/243.pdf>
- Adorno, T. W. (2016). Kültür Endüstrisine Genel Bir Bakış [A General View of Culture Industry]. In *Kültür Endüstrisi- Kültür Yönetimi* (M. Tüzel, Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları, 109-119.
- Âyin-i Şerif Hakkında Genelge. (2017, 29 Mayıs). Retrieved from <https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2017/06/52744ayin-i-serif-hakkinda-genelgepdf.pdf>
- Beylikdüzü’nde Sitede Ramazan Etkinliği. (2020, 13 Mayıs). Retrieved from <https://www.haberler.com/beylikduzu-nde-sitede-ramazan-etkinligi-balkon-ve-13217119-haber/>
- Cohen, E. (1988). Authenticity and Commoditization in Tourism. *Annals of Tourism Research*, 15, 371-386.
- Çelebi Bayru, E. & Sağbaş, B. R. (Eds.). (2008). Yüzyıllar Boyu Mevlâna ve Mevlevîlik [Mevlana and Mevlevi Order Throughout Centuries]. İstanbul: Aksoy Matbaa.
- Çelebi Bayru, E. (2018). Evet Aşk Güzel Şeydir [Love is Something Beautiful]. İstanbul: *Nefes Yayınları*.
- D’Eramo, M. (2014). Unescocide. *New Left Review*, 88, 47-53. Retrieved from <https://newleftreview.org/issues/II88/articles/marco-d-eramo-unescocide>

- Europeasia. (2019, Ekim 24). Taksim İstiklal'de Muhteşem Sema Gösterisi - Görenler Hayran Oldu | Hd-4k [Video file]. *Youtube*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=dX3RpVY-m2M>
- Fransa'da Mevsimlerden Türkiye. (t.y.). *Milliyet*, Retrieved from <http://www.milliyet.com.tr/fransa-da-mevsimlerden-turkiye----pembenar-detay-yasam-1114451/>
- Gölpınarlı, A. (2006). *Mevlevî Âdâp ve Erkânı* [Mevlevi Rules and Conventions], İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Hayalet Semazen. (2016, Ocak 29). Hayalet Semazen Yeteneksizsiniz Türkiye 1.Tur Gösterisi [Video file]. *Youtube*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=2vWliZMr1W4>
- IMPACT: The Effects of Tourism on Culture and the Environment in Asia and the Pacific: Sustainable Tourism and the Preservation of the World Heritage Site of the Ifugao Rice Terraces, Philippines*. (2008). Bangkok, Thailand: UNESCO Bangkok.
- Kılıç, N. et al. (2017). Somut Olmayan Kültürel Miras Tanıtım Rehberi [Publicity Guide for Intangible Cultural Heritage]. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü.
- Kirshenblatt-Gimblett, B. (2004). Intangible Heritage As Metacultural Production. *Museum International* 56(1-2), 52-65.
- Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity - Proclamations 2001, 2003 and 2005*. (2006). Paris: UNESCO.
- Mevlevilik ve Sema Törenleri Hakkında Genelge. (2008, 22 Ekim). Retrieved from <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR-12013/mevlevilik-ve-sema-torenlere-hakkinda-genelge.html>
- Oğuz, Ö. (2009). Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir? [What is Intangible Cultural Heritage?]. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Oğuz, Ö. (2008). UNESCO ve İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Başyapıtları. *Millî Folklor*, 20(78), 5-11.
- Olsen, D. H. (2003). Heritage, Tourism and the Commodification of Religion. *Tourism Recreation Research*, 28(3), 99-104.
- Özcan, N. (2006). Na't. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, V. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 437.
- Show Ana Haber. (2020, Mayıs 22). Maskeli Semazen... [Video file]. *Youtube*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=sW8YwUUEg50>
- Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun. (2006, 21 Ocak). *T.C. Resmî Gazete*. 26056. Retrieved from <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/01/20060121.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/01/20060121.htm>
- Skounti, A. (2018) Otantik Yanılsama: İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası, Fas Deneyimi [The Authentic Illusion: Humanity's Intangible Cultural Heritage, the Moroccan Experience] (N. Avcı & E. Karaman, Trans.). In Ö. Oğuz et al. (Eds.), *SOKÜM Sözleşmesi: Yönelimler, Eğilimler ve Eleştiriler*, (pp. 137-154) Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Tanrıkorur, C. (2016). Osmanlı Dönemi Türk Müsikisi (4th ed.) [Turkish Music in the Ottoman Era]. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uluslararası Mevlana Vakfı. (t.y.). [Web page]. Retrieved from http://mevlanafoundation.com/about_tr.html
- UNESCO (t.y.). Threats [Web page]. Retrieved from <https://ich.unesco.org/en/dive&display=threat#tabs>
- UNESCO-EIIHCAP Regional Meeting - Safeguarding Intangible Heritage and Sustainable Cultural Tourism: Opportunities and Challenges* [Meeting Report]. (2008). Bangkok, Thailand: UNESCO Bangkok.